
UNCOVERING THE CHALLENGES: POST-COVID ANALYSES OF THE STATE POLICIES, HEALTH MEASURES AND DIPLOMATIC INITIATIVES TO BOOST TOURISM

Aneta Stojanovska-Stefanova

Goce Delcev University – Stip, North Macedonia, aneta.stojanovska@ugd.edu.mk

Marija Magdinceva-Sopova

Goce Delcev University – Stip, North Macedonia, marija.magdinceva@ugd.edu.mk

Cane Koteski

Goce Delcev University – Stip, North Macedonia, cane.koteski@ugd.edu.mk

Svetlana Jovevska

Goce Delcev University – Stip, North Macedonia, svetlana.jovevska@ugd.edu.mk

Abstract: The coronavirus showed the power to paralyze the societies and their economies on a global level. The Covid-19 pandemic hit world tourism hard and left deep consequences as well. Therefore, this scientific paper delves into the intricate landscape of touristic politics in the aftermath of the Covid-19 pandemic, exploring how states strategically navigate policies to bolster tourist numbers. The paper presents and reviews the available information on how tourism was affected by the pandemic, endangered jobs, and ways in which countries are dealing with the consequences. The study scrutinizes the evolution of health measures, emphasizing the pivotal role played in reshaping tourism landscapes. Additionally, it dissects diplomatic endeavors employed by states to collaboratively address challenges and foster a conducive environment for tourism resurgence. By examining these interconnected elements, the paper throughout theoretical- descriptive method sheds light on the dynamic post-pandemic era, offering insights crucial for policymakers and stakeholders in the tourism sector.

Keywords: state measures; tourism; post-Covid era; diplomacy; international relations;

ОТКРИВАЊЕ НА ПРЕДИЗВИЦИТЕ: ПОСТКОВИД АНАЛИЗА НА ДРЖАВНИТЕ ПОЛИТИКИ, ЗДРАВСТВЕНИТЕ МЕРКИ И ДИПЛОМАТСКИТЕ ИНИЦИЈАТИВИ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ТУРИЗМОТ

Стојановска-Стефанова

Универзитет “Гоце Делчев”-Штип, РС Македонија, aneta.stojanovska@ugd.edu.mk

Марија Магдинчева-Шопова

Универзитет “Гоце Делчев”-Штип, РС Македонија, marija.magdinceva@ugd.edu.mk

Цане Котески

Универзитет “Гоце Делчев”-Штип, РС Македонија, cane.koteski@ugd.edu.mk

Светлана Јовевска

Универзитет “Гоце Делчев”-Штип, РС Македонија, svetlana.jovevska@ugd.edu.mk

Апстракт: Коронавирусот ја покажа моќта да ги парализира општествата и нивните економии на глобално ниво. Ковид-19 пандемијата силно го погоди светскиот туризам и остави и длабоки последици. Затоа, овој научен труд навлегува во сложената слика на туристичката политика како последица на пандемијата од Ковид-19, истражувајќи како државите стратешки се справуваат со политиките, за да го зајакнат бројот на туристи. Трудот ги презентира и прегледува достапните информации за тоа како туризмот бил погоден од пандемијата, загрозените работни места и начините на кои земјите се справуваат со последиците. Студијата детално ја испитува еволуцијата на здравствените мерки, нагласувајќи ја клучната улога на истите во преобликувањето на туристичките пејсажи. Дополнително, трудот ги нагласува дипломатските напори што ги користат државите за заеднички да се справат со предизвиците и да се поттикне погодна средина за обновување на туризмот. Со испитување на овие меѓусебно поврзани елементи, трудот низ теоретско-дескриптивниот метод фрла светлина врз динамичната постпандемска ера, нудејќи сознанија од клучно значење за креаторите на политиките и засегнатите страни во туристичкиот сектор.

Клучни зборови: државни мерки; туризам; пост-ковид ера; дипломатија; меѓународни односи;

1. ВОВЕД

Здравствено-економската криза предизвикана од Ковид-19 пандемијата остави длабоки економски последици во светот, а имаше влијание на речиси секоја сфера од човековото живеење. Меѓународната заедница и земјите ширум светот од 2020тата година наваму, континуирано разговараат за можни мерки и решенија за ублажување на ефектите од кризата и забрзување на закрепнувањето на туризмот и економијата. Пандемијата остави неизбришлива трага на глобалниот пејзаж, длабоко менувајќи ги различните аспекти на човековиот живот. Еден од секторите што доживеа невиден прекин со појавата на корона вирусот е меѓународниот туризам. Туризмот - кој важи за двигател на индустријата, доживеа нагло запирање и застој на работата на аеродромите, а со тоа и своевиден прекин на културната размена. Тоа е период кога земјите се справуваа со повеќеслојните предизвици што ги носи пандемијата. Широката имплементација на здравствените протоколи резултираше со драматичен пад на бројот на туристи, оставајќи ги туристичките дестинации да се справуваат со економските и социјалните реперкусии. Според Обединетите нации, бројот на меѓународни туристи е значително намален поради ограничувањата за патување, како и падот на побарувачката на потрошувачите. Сето ова доведе до економски дефицит и губење на работни места. Најголемиот ризик од губење на работни места во туризмот, како што е затворањето на бизниси поради пандемијата, несомнено беше поизразен кај жените, младите и сите што работат во неформалната економија (Обединети нации, 2020 година). Пред Ковид-19, патувањето и туризмот беа едни од најважните сектори во светската економија, со 10 проценти од глобалниот БДП и повеќе од 320 милиони работни места ширум светот (Impact of the Pandemic on Tourism – IMF F&D, 2020).

Наспроти оваа позадина на невидени предизвици, најважен останува императивот да се разбере комплексноста на туристичката политика во ерата по пандемијата. Справувањето опфаќа спектар на политики, стратегии и дипломатски ангажмани, кои се појавуваат како клучна сила во управувањето со закрепнувањето и повторното оживување на глобалниот туризам. Сложената интеракција помеѓу иницијативите на државно ниво, здравствените мерки и меѓународната соработка сега ја обликува траекторијата на трансформиран туристички пејзаж. Затоа, овој труд има за цел да навлезе во нијансите на туризмот во пост-Ковид 19 ерата, со специфичен фокус на влијанието на пандемијата врз глобалниот туризам.

2. КРАТОК ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРАТА

Голем број научни трудови ја анализираат сложената врска помеѓу здравствените кризи и туристичката индустрија. Грижата за личната и физичката безбедност има забележливо влијание врз одлуките и изборите направени од туристите (Novellia et al., 2018). Мерките за патување, како и препораките за социјална дистанца имаа влијание врз сместувањето, настаните ширум светот беа откажани, а рестораните мораа да се затворат. Во некои земјисе случи успешна „модификацијата на работата на рестораните со продажбата за испорака со достава до дома која им овозможи на некој начин да продолжат со работа“ (Gössling, S at al, 2021). Истражувањето на Zhang, H., Cho, T., Wang, H. (2020) укажува дека перцепцијата за туристичкиот ризик е тесно поврзана со промената на ставот за патување и дека при одлучувањето за патување, туристите ќе се обидат да ги намалат безбедносните ризици со кои се среќаваат во туристичките активности. Здравствените катастрофи и кризи резултираат со високи стапки на смртност, што влијае на перцепциите и однесувањето на туристите кон земјата која би ја посетиле. Jiang & Ritchie, 2017 забележуваат дека штетата од пандемиите само ја нагласува ранливоста на туристичката индустрија. Henseler M. at al, 2022, забележуваат дека Ковид-19 ќе има различни влијанија врз туристичката индустрија во различни земји заради неговите нерамномерни економски влијанија кои се однесуваат на имплементација на строгите јавно-здравствени и социјалните мерки. Во овој корпус мерки спаѓаат и затворањето на границите, одлуките за изолација и генерално намалување на транспортот. Некои автори ги истражуваат „односите помеѓу туризмот и одржливиот развој низ призмата на кризата Ковид-19 (Leal-Filho, 2020; Jones & Comfort, 2020; Daphne, 2020). Други истражувања (Mistilis & Sheldon, 2006) пак се фокусираат на потребата дестинациите да создадат систем заснован на знаење за да помогнат во управувањето со кризи и катастрофи. Исто така, некои автори ја нагласуваат „ранливоста на туризмот пред катастрофи и предизвиците за воспоставување на закрепнување“ (Yeh, 2020).

Брзите промени во окружувањето ја наметнуваат потребата од примена на иновативни алатки во сите сегменти на бизнисот. Затоа, Zsifkovits et al., 2016 година забележаа дека иновацијата за квалитетот на здравствената заштита ќе ја има важната улога во борбата против оваа пандемиска криза. Иновативните претпријатија според Magdinceva Sopova et al, 2018 се карактеризираат со способност да го искористат максимумот од новите можности за работа, иновациите, научните откритија, употребата на современа технологија во работата и новите пристапи кон вработените. Ефективното управување со претпријатието

значи формулирање соодветна деловна стратегија, затоа планирањето на човечките ресурси е неопходна менаџерска активност во секое претпријатие (Magdinceva Sopova et al, 2017). Испитувањето на дипломатските иницијативи во справувањето со глобалните предизвици во туризмот, исто така привлекува внимание. Истражувањето на Jiang & Ritchie, 2019 ја оценува ефективноста на меѓународната соработка во управувањето со кризи, нагласувајќи ја улогата на дипломатијата во поттикнувањето на соработката меѓу народите. Понатаму, владите ќе го катализираат маркетингот и промоцијата на дестинации преку иницијативи за јавна дипломатија насочени кон отворање и управување со меѓународни комуникациски канали, повторно градење на туристичката доверба и враќање на имиџот на дестинацијата (Matiza, T. 2022; Carlsen and Hughes, 2008).

Понатаму, Čiefová, M. (2021) ја истакнува улогата на дипломатијата за време на пандемијата Ковид-19. Земјите, во оваа пост Ковид ера несомнено развиваат мерки за изградба на поотпорна туристичка економија. Овие, според ОЕЦД, 2020 година, вклучуваат подготовка на планови за поддршка на одржливото закрепнување на туризмот, промовирање на дигиталната транзиција и преминување кон позелен туристички систем и преиспитување на туризмот за иднината. Меѓу мерките препорачани од Обединетите нации (2020) и ОЕЦД (2020) се и заштитата на работните места, како и имплементацијата на новите технологии. Нема сомнение дека „влијанието на Ковид-19 врз туристичката индустрија за патување ќе биде неспоредливо со последиците од претходните епизоди на пандемијата“ (Škare et al., 2021). За многу краток период, „глобалниот туристички систем се пресели од прекумерен туризам“ (Dodds & Butler, 2019; Seraphin et al., 2018) „во нетуризам, сликовито илустриран со фотографиите „пред“ и „после“ во вестите на социјалните мрежи“. (Condé Nast Traveller, 2020). „Демграфските обрасци во Европа и остатокот од светот го прават населението поранливо на идни епидемиски епидемии“ (Skirbekk et al., 2015). „Влијанието на пандемијата е значајно и бара интердисциплинарна истражувачка работа“ (Wen et al., 2020). „Владата игра голема улога во борбата против Ковид-19 на многу нивоа, како што е закрепнувањето на економијата, која ја вклучува туристичката индустрија“ (Shih-Shuo, 2020). За да се ублажат ефектите од кризата и да се забрза закрепнувањето на туризмот и економијата во т.н. пост Ковид ера, меѓународните организации генерално им препорачуваат на државите да ги отворат своите граници со одговорност, да ги спроведуваат безбедносните и безбедносните протоколи, да ја подобрат довербата на патниците и да се фокусираат на иновациите и одржливоста. како “нова реалност“ во блиска иднина. При синтетизирање на овие мисли од литературата, станува очигледно дека врската на здравствените кризи, политичките одлуки и дипломатските напори сложено ја плете структурата на туристичкиот пејзаж. Јасно е дека од суштинско значење за туристичката иднина е формулирање на отпорни политики и стратегии кои можат да го водат закрепнувањето и ревитализацијата на глобалната туристичка индустрија.

3. МЕТОДОЛОГИЈА

Главната хипотеза на авторите за пишување на овој труд е дека „пандемијата Ковид-19 силно го погоди светскиот туризам и остави длабоки последици и предизвици за справување во пост-Ковид ерата“. Помошни хипотези се дека „здравствените мерки кои вклучуваат здравствени и безбедносни протоколи влијаат на довербата кај туристите“, „стратегииите на државите за обнова на туризмот треба да опфаќаат повеќеслојни решенија за да се изгради поодржлив и поотпорен пост-Ковид туризам“, а „дипломатијата има носечка улога во преобликување на туризмот во пост Ковид ерата“. Хипотезите се тествани и дискутирани од авторите преку достапните податоци, анализа на знаењето на меѓународните организации каде државите како земји-членки се најповикани да се справат со пандемијата. Хипотезите се разгледани и преку достапни научни извори кои се занимаваат со оваа значајна тема, како и преку теоретско-дескриптивен приказ на сознанијата од покажаното однесување на државите во справувањето со пандемијата и креирање мерки за справување со економската и здравствената криза.

4. ДРЖАВНИ СТРАТЕГИИ, ПОЛИТИЧКИ РАМКИ И СТИМУЛАЦИИ ЗА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА БРОЈОТ НА ТУРИСТИ

Како последица на пандемијата Ковид-19, туристичката политика неминовно се појави како клучна сила во преобликувањето на глобалниот туристички пејзаж. Поврзаноста на пандемијата Ковид-19 и туристичкиот сектор влијае и на остварувањето на Целите за Одржлив Развој на Обединетите Нации (SDG), како и на Парискиот договор за климатски промени. Пандемиската криза отука е и можност да се преобмислат нештата и да се работи кон поодржлив, поинклузивен и одржлив туризам во пост-Ковид ерата. Туризмот има потенцијал да придонесе, директно или индиректно за реализација на истите. „Конкретно, тој е опфатен во Целите за одржлив развој бр. 8, 12 и 14 за инклузивен и одржлив економски раст, одржлива потрошувачка и производство и одржливо користење на океаните и морските ресурси (Stojanovska-Stefanova

et al, 2019). Исто така, туризмот е важен извор на вработување за многу земји во развој, тој исто така претставува добар начин за промоција на земјата (Stojanovska-Stefanova and Atanasoski, 2017). Затоа, на државно ниво, владите ширум светот препознавајќи ја потребата од иновативни пристапи за стимулирање на пораст на бројот на туристи, развиваат стратегии кои се насочени кон ревитализација на нивните туристички сектори. Политичките рамки и стимулации станаа значајни во овој потфат, при што земјите создаваат иницијативи насочени за привлекување туристи, кои се движат од финансиски стимулации до рационализирани процеси за издавање визи. Според United Nations World Tourism Organization (UNWTO) Policy Brief од јуни 2020 година, постои силен и широко распространет политички одговор на акцијата предизвикана од пандемијата „Ковид-19“ во регионите. Од 220 земји и територии анализирани во 2020 година, вкупно 167 земји пријавиле конкретни мерки насочени кон намалување на ефектот на кризата и забрзување на процесот на закрепнување. Повеќе од 144 земји, меѓу нив, имаат усвоено фискална и монетарна политика, проследени со политики за поддршка на работните места и обуки што се спроведени од 100 земји (UNWTO, 2020). Светската трговска организација (WTO) презеде 211 активности за техничка помош, вклучувајќи курсеви за е-учење, за помош на владата официјалните лица подобро ги разбираат правилата на СТО и мултилатералниот трговски систем, привлекување околу 11.700 учесници (WTO Annual Report 2022).

Соработката помеѓу државите, организациите и патниците се покажа како клучна за да се обезбеди успех во развојот и имплементацијата на здравствените мерки. Проактивното прилагодување кон овие промени не само што го заштитува јавното здравје, туку и ги поставува темелите за поодржлива и пооппорна иднина за глобалниот туризам. Нарушувањето на туризмот од пандемијата имаше огромно влијание врз пошироката економија, а владите на земјите реагираа во рамките на своите можности за да обезбедат најдобро можно олеснување. Повеќето земји имаат имплементирано стимулативни пакети и мерки за поддршка на вработените (Stojanovska-Stefanova, Aneta and Magdinceva Sopova, Marija (2021). Дипломатијата пак, претставува клучен фактор во сложениот процес на закрепнување на туризмот по пандемијата, па отука државите се ангажираат во билатерални и мултилатерални иницијативи за заживување на туристичкиот сектор. Билатералните напори вклучуваат договори за соработка помеѓу одредени држави, но на мултилатерално ниво, заедничките напори на земјите се темелат на иницијативите и препораките на меѓународните организации, како што е Обединетите нации и нејзините специјализирани агенции. Но, соработките меѓу државите за закрепнување на туризмот се протегаат и надвор од иницијативите или воспоставените политички договори. Тие опфаќаат координирани промотивни активности за обновување на довербата на патниците преку заеднички здравствени мерки, усогласени ограничувања за патување и реципрочна размена на информации, медиумски промоции и сл. Ваквите иницијативи создаваат клима за продолжување на прекуграничните патувања. И покрај овие заеднички чекори, сепак постојат и дипломатските предизвици како што се разликите во стапките на вакцинација, геополитичките тензии, воените жаришта и варијациите во перцепциите за ризик кои претставуваат своевидни пречки наспроти кохезивните напори кои се превземаат. Мирот и меѓусебното разбирање се суштински состојки за закрепнување во пост-Ковид ерата. Светската туристичка организација порачува дека е време државите да работат заедно, дека е време за дипломатија, наместо конфликт во сите делови на светот, и дека не смее да дозволи политичките тензии да се претворат во вештачка криза која ќе го поткопа колективниот напредок (UNWTO, 2022). Дипломатските решенија подразбираат поттикнување транспарентни комуникациски канали, обезбедување рамноправен пристап до вакцинации и навигација на геополитичките сложености преку стратешки преговори (UNWTO, 2020). Отука, можеме да подвлечеме дека улогата на дипломатијата во закрепнувањето на туризмот е повеќеслојна, опфаќајќи билатерални и мултилатерални иницијативи, заеднички напори и координација на дипломатски предизвици. Преку овие дипломатски напори, државите имаат за цел колективно да се справат со комплексноста на туристичкиот пејзаж по пандемијата.

5. ЗАКЛУЧОК

Од погоре наведеното, можеме да заклучиме дека поврзаноста на туристичката политика, здравствените мерки и дипломатските напори во ерата по Ковид-19 е предмет на повеќеслојно академско истражување. Клучните наоди укажуваат на трансформативната природа на туристичкиот пејзаж за време и пост – Ковид 19, што бара прилагодливи и сеопфатни стратегии од државите и меѓународните организации. Успешното заживување на туризмот зависи од формулирањето на развојни политики на државно ниво, квалитетни и применливи здравствени и безбедносни мерки, и клучно - заеднички дипломатски иницијативи кои ги надминуваат границите. Сознанијата до кои дојдовме ја нагласуваат потребата за брза прилагодливост на ситуацијата и сеопфатно разбирање на симбиотската врска помеѓу јавното здравје, економското закрепнување и дипломатскиот ангажман. Можеме да заклучиме и дека развојот на туризмот во иднина ќе се

темели на креирање добри и успешни политики, добри здравствени мерки и дипломатско раководење во правилн обликување на траекторијата на постпандемскиот туризам. Отука, иднината на туристичката политика во ерата по Ковид-19 се очекува да се фокусира на императивот за одржлива соработка меѓу државите.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Carlsen, J.C., & Hughes, M. (2008). "Tourism market recovery in the Maldives after the 2004 Indian ocean tsunami", *Journal of Travel & Tourism Marketing*, Vol. 23 Nos 2/4, pp. 139-149.
- Čiefová, M. (2021). The Role of Diplomacy in the Times of the Coronavirus Crisis. *European Journal of Transformation Studies*, 9(2), 187-200.
- Condé Nast Traveller. (2020). *Before and after: How coronavirus has emptied tourist attractions around the world*, <https://www.cntravellerme.com/before-and-after-photos-tourist-attractions-during-coronavirus>, (31 March 2020).
- Dodds, R., & Butler, R. W. (2019). *Overtourism. Issues, realities and solutions*, Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston.
- Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2021). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 29, No. 1, 1-20.
- International Monetary Fund. (2020). *Tourism-dependent economies are among those harmed the most by the pandemic*, available at: Impact of the Pandemic on Tourism – IMF F&D, (27.11.2023).
- Jiang, Y. , & Ritchie, B. W. (2017). Disaster collaboration in tourism: Motives, impediments and success factors. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, Vol. 31 , 70–82.
- Jones, P., & Comfort, D. (2020). *The COVID-19 Crisis, Tourism and Sustainable Development*. *Athens Journal of Tourism*, Vol. 7, No. 2,75-86.
- Kaushal, V., & Srivastava, S. (2021). Hospitality and tourism industry amid COVID-19 pandemic: Perspectives on challenges and learnings from India. *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 92, 102707.
- Leal-Filho, W., Azul, A. M., Wall, T., Vasconcelos, C. R., Salvia, A. L., do Paço, A., ... & Frankenberger, F. (2021). COVID-19: the impact of a global crisis on sustainable development research. *Sustainability science*, Vol. 16, No. 1, 85-99.
- Magdinceva-Sopova, M., Bardarova, S., & Stojanovska-Stefanova, A. (2017). *The role of the entrepreneur in managing the professional stress of the employees*. *First International Scientific Conference Challenges of tourism and business logistics in the 21st century »ISCTBL 2017«*. Gevgelija/Shtip, 1, 286-298.
- Magdinceva-Sopova, M., Stojanovska-Stefanova, A., Dimitrov, N., Josheski, D., & Elenov, R. (2018). *Innovative management concept as possibility for development of tourism in the Republic of Macedonia*. *International Journal Knowledge*, Vol. 26, No. 1, 83-89.
- Matiza, T. (2022), "Post-COVID-19 crisis travel behaviour: towards mitigating the effects of perceived risk", *Journal of Tourism Futures*, Vol. 8 No. 1, pp. 99-108. <https://doi.org/10.1108/JTF-04-2020-0063>
- Mehta, M. P., Kumar, G., & Ramkumar, M. (2021). Customer expectations in the hotel industry during the COVID-19 pandemic: a global perspective using sentiment analysis. *Tourism Recreation Research*, doi.org/10.1080/02508281.2021.1894692.
- Mistilis, N., & Sheldon, P. (2006). Knowledge management for tourism crises and disasters. *Tourism Review International*, Vol. 10, No. 1-2, 39–46.
- Novellia, M., Burgessb, L.G., Jonesc, A., & Ritchie, B.W. (2018). " 'No ebola...still doomed' – the ebola-induced tourism crisis", *Annals of Tourism Research*, Vol. 70, pp. 76-87.
- Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD. (2019). Policy Responses to Coronavirus (COVID-19), *Rebuilding tourism for the future: COVID-19 policy responses and recovery*, available at: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/rebuilding-tourism-for-the-future-covid-19-policy-responses-and-recovery-bced9859/>, (24.11.2023)
- Ritchie, B.W., & Jiang, Y. (2019). "A review of research on tourism risk, crisis and disaster management: launching the annals of tourism research curated collection on tourism risk, crisis and disaster management", *Annals of Tourism Research*, Vol. 79, p. 102812.
- Škare, M., Soriano, D.R., & Porada-Rochoń, M. (2021). Impact of COVID-19 on the travel and tourism industry. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 163, 120469.
- Skirbekk, V., Stonawski, M., & Alfani, G. (2015). Consequences of a universal European demographic transition on regional and global population distributions. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 98, 271-289.

- Stojanovska-Stefanova, A., & Atanasoski, D. (2017). UN goal: Sustainable Tourism as a key contributor for sustainable development in developing countries. *First International Scientific Conference Challenges of tourism and business logistics in the 21st century »ISCTBL 2017«*. Gevgelija/Shtip, 1, 152-161.
- Stojanovska-Stefanova, A., Dimitrov, V.N., & Magdinceva-Sopova, M. (2019). The significant role of the tourism in achieving the United Nations sustainable development goals. *International Journal Knowledge*, Vol. 34, No. 5, 1259-1264.
- Stojanovska-Stefanova, A., & Magdinceva Sopova, M. (2021). *The impact of Covid-19 on world tourism*. Tourism challenges amid Covid-19 (TISC 2021) –Thematic proceedings, 6 (1).
- United Nations - United Nations, (2020a), “*On International Day, UN chief spotlights indigenous peoples’ resilience in face of COVID-19 pandemic*”, 9 August 2020, available at <https://news.un.org/en/story/2020/08/1069822>, (23.02.2021)
- UNWTO & WHO. (2020). *Global Guidelines to Restart Tourism*. World Health Organization and World Tourism Organization, link: UNWTO Launches Global Guidelines to Restart Tourism | UNWTO, (17.11.2023)
- UNWTO. (2022). Zurab Pololikashvili, *Tourism raises its voice for piece*, available at: Tourism Raises its voice for Peace (unwto.org), (26.11.2023)
- UNWTO-UN World Tourism Organization. (2020). *Policy Brief, COVID-19 and Transforming Tourism*, available at https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_policy_brief_covid-19_tourism_august_2020.pdf, (25 February 2021).
- Wen, J., Wang, W., Kozak, M., Liu, X., & Hou, H. (2020). Many brains are better than one: The importance of interdisciplinary studies on COVID-19 in and beyond tourism. *Tourism Recreation Research*, 1–4. <https://doi.org/10.1080/02508281.2020.1761120>.
- WTO. (2021). *A year in review*, available at: WTO Annual Report 2022, (25.11.2023)
- Yeh, S.S. (2020). Tourism recovery strategy against COVID-19 pandemic. *Tourism Recreation Research*.
- Zhang, H., Cho, T., & Wang, H. (2020). The impact of a terminal high altitude area defense incident on tourism risk perception and attitude change of Chinese tourists traveling to South Korea. *Sustainability*, Vol. 12, No. 1, 1-13.